

Magdalena Wysocka

Personalizm

Studia nad Rodziną 10/1-2 (18-19), 291-303

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Magdalena WYSOCKA

PERSONALIZM

Wstęp

Pojęcie „personalizm” wywodzi się z języka łacińskiego. Pochodzi od słów *persona*, co oznacza osoba lub *personalis* – osobowy. Personalizm uważany jest za kierunek we współczesnej filozofii i w kulturze wyrażający pełną afirmację osoby i jej dobra. Ta współczesna dla wielu doktryn filozoficznych postawa zaznacza się swego rodzaju protestem przeciwko powtarzającym się formom monizmu filozoficznego lub totalitaryzmu, które odczuwają się jako zagrożenie dla godności, niezależności i indywidualnej wartości osoby¹. Nazwę personalizm stosuje się do każdej koncepcji (w tym do filozofii transcendentalnej, egzystencjalnej, tomistycznej jak również fenomenologii) opowiadającej się za autonomią osób, ich godnością, zdolnością do wykraczania poza naturę i historię.

Nazwa „le personnalisme” została użyta po raz pierwszy w literaturze francuskiej, oddawała negatywny obraz pojęcia, a mianowicie „egoizm”, „egocentryzm”, „indywidualizm”. Słowo „der Personalismus” w pozytywnym znaczeniu zostało użyte w „Dysputach” Friedricha Daniela Schleiermachera, w roku 1799². Wystąpił on wówczas w obronie idei Boga osobowego. W dosłownym znaczeniu termin „personalizm” zaczął się zakorzeniać w II połowie XIX wieku w Stanach Zjednoczonych, Anglii, Francji i Niemczech.

W 1860 roku użył go poeta amerykański Walt Whitman, w 1865 roku angielski uczony John Grote, Teichmuller w Niemczech, w 1868 pedagog amerykański Bronson Alcott, zaś w 1903 roku filozof francuski, Charles Renouvier wydał książkę opatrzoną tytułem „Le personnalisme”, której kontynuacją było opublikowanie przez Bordena Parkera Bowne dzieła opatrzonego tytułem „Personalism”.

W Niemczech niniejszy termin rozpowszechniali Stern, Max Scheler, Theodor Haecker, Bernard Haring. Zaś w Anglii H. W. Carr, J. M. E. McTaggart, Alfred North Whitehead³.

¹ Por. R. Łękowski, Encyklopedia naukowa PWN, Warszawa 1982, s. 578.

² Por. Słownik wyrazów obcych, red. W. Doroszewski, Warszawa 1996, t. 8, s. 490.

³ Por. L. Słomkowska, Pochodzenie słów, Wrocław 2001, s. 124.

Przez pojęcie „personalizm” rozumiano: uosobienie, przedstawienie jakiejś postaci lub podanie się za kogoś, a także powstanie człowieka jako osoby, rozwój człowieka ku osobie, a także utematyzowanie natury ludzkiej⁴.

Z biegiem czasu powstały szkoły myśli personalistycznej, a wśród nich:

- personalizm fenomenologiczny i historyczny – M. Scheler, R. Ingarden, E. Stein, W. Pannenberg, R. Guardini;
- personalizm egzystencjonalistyczny – G. Marcel, A. Brunner, L. Szeszłow, A. Garnett;
- personalizm neotomistyczny – P. Wust, M. Gogacz, A. Krapiec, T. Styceń, A. Rodziński;
- personalizm filozoficzno – religijny – H. Cohen, F. Ebner, M. Buber, P. Teilhard de Chardin;
- psychosocjologia personalistyczna – E. Durkheim, W. Wundt;
- personalizm absolutystyczny – H. Green, E. Taylor, E. Hocking;
- personalizm panpsychistyczny – L. Ward, W. Stern, F. Tennant, H. Carr⁵.

1. Personalizm amerykański

Najbardziej swoistą formę personalizmu stworzyli amerykańscy uczeni i myśliciele. Był on na wskroś idealistyczny, pragmatyczny i zakorzeniony w amerykańskiej idei demokracji.

W Stanach Zjednoczonych pierwszą szkołą personalistyczną utworzył George Holmes Howison, na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkley. Znamionną wydaje się być także koncepcja „personalisty absolutystycznego” stworzona przez Mary Whiton Calkins⁶.

Jednak podstawową i najdonioślejszą w swych założeniach szkołę stworzył Borden Parker Bowne, duchowny metodystyczny, będący pod silnym wrażeniem niemieckiego myśliciela Rudolfa Hermana Lotzego. Rozpoczął swą działalność od wydania książki „Personalism” i w ten sposób przyczynił się do uznania Uniwersytetu Bostońskiego za pierwszą kolebkę personalizmu⁷.

Uczniami Bowne’go byli Edgar Sheffield Brightman przedstawiciel szkoły bostońskiej oraz Ralph Tyler Flewelling, lider szkoły kalifornijskiej. Kolejne pokolenie personalizmu bostońskiego stanowili: Albert Corne-

⁴ Por. E. Bilos, *Ku nauczaniu personalistycznemu w gimnazjum*, Poznań 1992, s. 78.

⁵ Por. Cz. S. Bartnik, *Personalizm*, Lublin 2000, s. 92-94.

⁶ Materiały z konferencji na temat „Personalizm w działalności człowieka”, Popowo 17-20.03.2001.

⁷ Por. K. Trojan, *Potrzeby psychiczne i wartości religijne w personalizmie*, Warszawa 1987, s. 132-145.

lius Knudson, który po raz pierwszy wprowadził personalizm do teologii oraz Peter Bertocci, rozwijający psychologiczny wymiar personalizmu. Następni spadkobiercy to Martin Luter King Junior, Georgia Harkness, John Lavelly i inni⁸.

1.1. Personalizm indywidualny

Szkoła filozoficzno – teologiczna zwana personalizmem to działalność wspomnianego wcześniej amerykańskiego myśliciela, Bordena Parkera Bowne’a.

W swej koncepcji Bowne nawiązał do idealistycznego akosmisty George’a Berkeleya, który za punkt wyjścia przyjmował, że świat w swej sferze poznawczej został wytworzony przez osobę, nawiązał on również do Rudolfa Hermanna Lotzego, przyjmującego, że duch jest celem i zasadą świata i że byt jest wolny w swej przyczynowości. Bowne przyjął kilka tez wyjściowych:

1. wolna i odpowiedzialna osoba jest najwyższą wartością stworzoną;
2. osoba ludzka znajduje swoje wyjaśnienie tylko w personalnej koncepcji Boga;
3. osoba ludzka jest rozumiana dynamicznie jako rzeczywistość, która się rozwija i w taki czy inny sposób dopełnia w innych osobach, a także w rzeczach;
4. nie ma solipsyzmu, istnieją co najmniej inne osoby, żyjemy we wspólnym świecie, istnieje świat niezależny od skończonej myśli i świadomości;
5. świat jest ostatecznie zbiorem idei, istniejących w Intellektie Kosmicznym, zmysłowe elementy poznania są tylko zobiektywizowanymi pobudzeniami duszy⁹.

B. P. Bowne twierdził, iż pojęcie „czystego bytu” nie istnieje, istnieje jedynie idealnie. Według niego pojęcie bytu polega na „zdolności działania”. Zatem realną treścią bytu jest działanie. Byt i działanie są identyczne: być to działać. Rzeczywistość – zdaniem Bowne’a – ma charakter osobowy. Osoba przezwycięża przeciwieństwo między działaniem i ontyczną tożsamością. Osobowość zaś łączy wszystko, co było, w swoją własną tożsamość. W efekcie, jesteśmy twórcami naszej tożsamości, czyli osobowości. Przez świadomość sprawiamy, że jesteśmy tym, kim i czym jesteśmy. Bowne nazywa swój system empiryzmem transcendentalem, bo „jaźń polega na doświadczeniu”¹⁰.

Rzeczywistość jawi się jako wielość, ale stanowi zwartą jedność. Na istnienie Boga wskazuje racjonalność świata, a w głównej mierze porządek,

⁸ Materiały z konferencji na temat „Personalizm w działalności człowieka”, dz. cyt.

⁹ Tamże.

¹⁰ Por. E. Biłos, Ku nauczaniu personalistycznemu w gimnazjum, dz. cyt., s. 202-222.

harmonia, celowość. Bóg jest podstawą dobra, prawdy i piękna. Jeśli osoba ludzka dąży do tych wartości, to muszą one istnieć realnie w samej podstawie świata, czyli w Bogu.

Osoba ludzka jest faktem: bezpośrednio dostępnym, samooczywistym i nie wymagającym żadnych wprowadzeń ani dowodzeń.

Bowne twierdził, że osoba jest prapierwotną zasadą wszelkiej rzeczywistości. Wyróżnia on cztery podstawowe właściwości osoby: świadomość swego „ja”, inteligencję, wolność i twórczość. Pojęcie osoby wywodzi się w dużej mierze z idealistycznego pojęcia ludzkiego „ja”, a więc świadomego, samoświadomego i duchowego. Właściwość, która wywodzi się z naszego „ja” i która umożliwia znalezienie osoby w sobie to inteligencja. Jest ona narzędziem tworzenia oraz gromadzenia doświadczeń osobistych i interpersonalnych, zgłębia świat zewnętrzny i wewnętrzny. Inteligencja i wolność tworzą płaszczyznę moralną i twórczą. Najgłębsza treść życia osobowego realizuje się w moralności, w dobru moralnym¹¹.

Rozpatrując założenia personalizmu w Ameryce należy zwrócić uwagę, iż wiodącą rolę odegrał personalizm indywidualistyczny. Jednak dostrzec można również próby przełamania indywidualizmu na rzecz wizji społecznej. Poczynania te można znaleźć u takich myślicieli jak: George Sheffield Brightman, Ralph Tyler Flewelling, Edgar Sheffield Brightman, Thomas Davison¹².

George Holmes Howison przyczynił się do rozwoju idealizmu pluralistycznego, który miał zająć pozycję pośrednią między skrajnym socjologizmem, a skrajnym indywidualizmem. Howison zakładał, że wielość „ja” jest warunkiem uświadomienia sobie naszego własnego „ja”, ale podkreślał, że każde „ja” jako moralna osobowość nie może być przez nikogo stwarzane ani niszczone. Rzeczywistość może się składać z wielu „ja”, obdarzonych inteligencją, wolnością i niesprowadzalnych do Absolutu. W ten sposób społeczność posiada określoną jedność i zwartość ontyczną, bo jest zespołem osobowych obrazów Jednego Boga.

Ralph Tyler Flewelling próbował wprowadzić personalizm do interpretacji dziejów i kultury, przedstawiając je jako personalne realizowanie postępu duchowego i moralnego. Twierdził, że kultura to wszechstronne opanowywanie natury przez osobę, głównie przez idee, jakie osoba posiada. Znajduje ona swoją kontynuację w życiu materialnym i cywilizacyjnym. W kulturze spotykają się ze sobą osoby przede wszystkim dzięki wspólnototwórczej tradycji oraz dzięki działaniom społecznym¹³.

¹¹ Por. materiały z konferencji na temat „Personalizm w działaniu człowieka”, dz. cyt.

¹² Por. Cz. S. Bartnik, *Personalizm*, dz. cyt., s. 119.

¹³ Por. tamże, s. 127-131.

Flewelling twierdzi, że rozwój osoby i postęp społeczny są ze sobą sprzężone nierozzerwalnie. Osoba może się rozwijać przez pełne poświęcenie swych sił społeczeństwu, prawdzie i Bogu. Jest zbiorem nieustannych konfliktów, których rozwiązanie przyczynia się do rozwoju. Rozwiązywanie wszelkich konfliktów jest ostatecznie możliwe dzięki oparciu w Bogu. Bóg jako najwyższa zasada unifikacji osoby jest w konsekwencji także zasadą jej uspołecznienia.

Jednostki muszą wyróżniać się umysłową wnikliwością, moralną mocą, społeczną wyobraźnią, myśleniem konstruktywnym¹⁴.

1.2. Personalizm demokratyczny i uniwersalny

Personalizm często łączony jest z demokratyzmem. Najwyższą wartością demokracji jest osoba. Społeczeństwo musi mieć taki ustrój, aby osoba mogła istnieć i rozwijać się we wszystkich dziedzinach. Te przejawy są możliwe tylko w wolności, która jest podstawową zasadą demokracji. Wolność oznacza wolność wewnętrzną, a w konsekwencji wolność obywatelską. Dzięki wolności jednostka ma szansę na samorealizację i trwałość prawdy. Wolność stanowi podstawę prawa, polityki, sztuki, wiedzy, religii i życia. Mówiąc o wolności nie można zapomnieć o samoograniczeniu, samokontroli i dyscyplinie¹⁵. Wolność jest celem działania, a więc jest wartością dynamiczną. Osoba musi kierować się obowiązkiem, odpowiedzialnością, powinnościami.

Personalizm ten przyjmuje możliwość uniwersalnego włączenia człowieka w jedność duchowego wysiłku, zmierzającego do utworzenia doskonałego społeczeństwa. Poszukuje współpracy doskonałej i całkowitej. Ta działalność opiera się na religii chrześcijańskiej, którą cechują wartości uniwersalne i najwyższe. Chrześcijaństwo rozwija podstawowe pryncypia: godność i wolność osoby oraz moralną doskonałość społeczeństwa¹⁶.

2. Personalizm francuski

Personalizm francuski wyrósł na gruncie myśli katolickiej i miał charakter antropologii personalistycznej, indywidualnej i społecznej, z elementami tomizmu. Do twórców tego personalizmu należą: Henri Bergson, Maurice Blondel, Jacques Maritain, Louis Lavelle, Rene Le Senne, Immanuel Mounier, Pierre Teilhard de Chardin.

¹⁴ Por. tamże, s. 134-136.

¹⁵ Por. materiały z konferencji „Personalizm w działaniu człowieka”, dz. cyt.

¹⁶ Por. K. Guzowski, Człowiek w historii, „Zamojski Kwartalnik Kulturalny” 1996, nr 47, s. 8-10.

2.1. Personalizm Ruchu *Esprit*

Pod wpływem działalności Emanuela Mounier ukształtował się ruch intelektualny, nazwany ruchem *Esprit* lub inaczej „filozofią ducha”. Twórca tego ruchu dążył do pogodzenia personalizmu indywidualistycznego z nauką egzystencjalistów i marksistów, próbował także przedstawić filozofię chrześcijańską i teologię katolicką jako pozytywną ideologię przemian społecznych. Głównym jego zamierzeniem było uzupełnienie ideologii sekularystycznej wymiarem osoby i ducha¹⁷.

E. Mounier chciał połączyć chrześcijańską naukę o osobie i o społeczeńści ze współczesnymi programami socjalistycznymi. Miała to być filozofia, a zarazem teologia, kwalifikowana do systemów społeczno – politycznych. Filozofia, głównie chrześcijańska, zainspirowana pojęciem osoby, spowodowała ferment rewolucyjny, humanistyczny i odrodzeniowy w stosunku do społeczności, polityki, ekonomii i kultury.

Mounier twierdził, że personalizm to system, wizja świata, teoria i prakseologia. Opiera się on na własnym systemie intelektualnym, logice, pojęciach i języku.

Przedstawiciele ruchu *Esprit* przeciwstawiali się ścisłemu definiowaniu osoby. Twierdzili, że jest to rzeczywistość niedefiniowalna. E. Mounier podkreślał, że „osoba jest bytem duchowym, który jako taki jest ukonstytuowany na sposób samoistności i niezależności w bycie; swą samoistność utrzymuje przez przywarcie do hierarchii wartości w sposób dobrowolny przystosowanych, zasymilowanych i przeżytych dzięki odpowiedzialnemu zaangażowaniu się i stałemu nawracaniu; jednoczy ona w ten sposób całą swoją aktywność w wolności i rozwija wydatnie szczególność swego powołania przez akty twórcze”.

Osoba zatem ma wymiar wcielenia ducha w konkretny świat, wezwania do rozwoju i transformacji świata oraz pełnego uczestnictwa w formowaniu wspólnoty. Osoba ludzka jest rzeczywistością cielesno – duchową, subsyistentną, mającą duszę nieśmiertelną i ponadhistoryczne przeznaczenie. Istota osoby wyraża się w duchowości, inteligencji i wolności. Dzięki tym atrybutom człowiek jako osoba zdobywa świat, panuje nad ciałem i tworzy siebie, kształtując przede wszystkim swój charakter moralno – społeczny. Dzięki duchowości osoba jest bytem najwyższego rodzaju. Dzięki inteligencji poznaje rzeczywistość, dzięki wolności realizuje siebie i wyższą społeczność oraz stawia przed ludzkością odpowiednie cele i zadania socjalne, historyczne, kulturowe, religijne, pozostając pod stałą inspiracją Królestwa Bożego¹⁸.

¹⁷ Por. Cz. S. Bartnik, *Personalizm*, dz. cyt., s. 152.

¹⁸ Tamże, s. 153-154.

Jacques Maritain rozróżniał osobę i jednostkę. Człowiek jako osoba jest czymś absolutnym i celem dla siebie, zaś jako jednostka jest częstką społeczności. Mounier uwydatnił tę różnicę: osoba i jednostka stoją w opozycji do siebie. Osoba to świat absolutny dla siebie, etyka, prawa, wybór, zdobywanie siebie¹⁹.

Powyższe założenia personalizmu nawiązały w pewnych sferach do idei F. Nietzschego: „człowiek jest i winien być zawsze kimś więcej niż człowiekiem”²⁰. Zatem człowiek musi wciąż siebie przerastać i przewycięzać. Tym bardziej musi on przerastać świat i rzeczy, a także takie wartości jak: rozum, sprawiedliwość, postęp, „ludzkość”, religię. Rozwój człowieka zmierza w dwóch kierunkach: ku tworzeniu osób autonomicznych, mających możliwość wyboru, oraz w kierunku tworzenia coraz to szerszych grup społecznych i organizacji całej ludzkości jako takiej²¹.

Personalistom reprezentowanym przez ruch *Esprit* chodziło głównie o działanie uwewnętrzniające dla utworzenia integralnej całości świata w sobie, uzewnętrzniające dla usytuowania się w rzeczywistości zewnętrznej oraz transcendujące ku rzeczywistości wyższej dla doskonalenia się.

Mounier wyróżnił pięć form działania osoby:

1. działanie organizujące świat i posługujące się nim;
2. działanie kształtujące stan wartości, zwłaszcza moralności;
3. działanie kontemplujące wartości rozlane w rzeczywistości świata;
4. działanie gromadzenia współpracowników we wspólnotę i kierowania nią;
5. działanie zaangażowania w celu kształtowania życia społecznego, a przynajmniej uczestniczenia w nim i wpływania na nie.

Personalizm Ruchu *Esprit* to personalizm wspólnotowy, społecznościowy. Osoba usytuowana jest w środowisku „ty” oraz „my”. Dlatego Mounier podkreśla: „Osoba istnieje tylko ku drugiemu, poznaje się tylko przez drugiego i odnajduje siebie jedynie w innym. Podstawowym doświadczeniem człowieka jest doświadczenie drugiej osoby”²².

Człowiek realizuje się w społeczności osób i w świecie – we wspólnocie bliskiej, w społeczeństwie, w zbiorowościach pracy, w spotkaniach, w ojczyźnie, na jednej ziemi. Człowiek jest istotą indywidualną, ale i zarazem „kolektywną”. Człowiek kolektywny jest zagrożony przez technikę, materię, depersonalizację, grzech. Podstawowym aktem człowieka jest tworze-

¹⁹ Por. S. Kowalczyk, Demokracja personalistyczna w ujęciu J. Maritaina, AK 1991, z. 492, s. 24-30.

²⁰ Cz. S. Bartnik, Personalizm, dz. cyt.

²¹ Tamże.

²² Por. S. Kowalczyk, Demokracja personalistyczna w ujęciu J. Maritaina, dz. cyt., s. 27.

nie wspólnoty i społeczności. Warunkami tworzenia społeczności przez osobę są:

1. wychodzenie z siebie dla diakonii innym, a więc pokonanie egoizmu, narcyzmu, indywidualizmu;
2. bycie wszystkim dla wszystkich, nie przestając być sobą;
3. branie na siebie losu, trudu, radości, troski i ciężarów bliźnich;
4. tworzenie ekonomii dawania z siebie, ofiarności i idealizmu;
5. bycie wiernym w człowieczeństwie, zasadach, religii, miłości, przyjaźni, demokracji, równości, braterstwie²³.

E. Mounier przyjmował za punkt wyjścia naukę katolicką o prawie prywatnej własności, jednak akcentował dobro wspólne: ziemskie, materialne, duchowe i religijne. Jego zdaniem państwo powinno czuwać nad zachowaniem praw przez wszystkich sprawiedliwie i powinno być humanistyczne, personalistyczne. Podwaliną odpowiedniej korelacji między osobą a społecznością jest uznanie osobowego Boga.

E. Mounier opowiadał się za wolnością. Według niego wolność to źródło realizowanego człowieczeństwa, jego samowyraz, warunek przyczynowego rozwoju i eliminowanie złych zjawisk życia, opierając się na wyborze dobra, prawdy, piękna, doskonałości. Jest to samookreślenie się i spontaniczne kształtowanie społeczeństw i świata²⁴.

Reasumując, można powiedzieć, że personalizm Ruchu *Esprit* sam w sobie nie jest chrześcijański, nie jest wyznaniowy. Określany jest jako przejaw „ludzkości”, który wyrasta ze świata i z idei kreacjonizmu. Jednak zakłada, że chrześcijaństwo jest niezbędne dla udoskonalenia życia społecznego.

2.2. Teilhardyzm

W koncepcji personalizmu uniwersalnego Teilhard de Chardin przedstawia trzy założenia konstrukcyjne:

1. monadologia Leibniza, gdzie głównym elementem rzeczywistości jest monada (jednostka) albo centrum (konkretne ześrodkowanie bytu, ośrodek), a więc najbardziej szczegółna centracja bytu, co konstrukcyjnie zbiega się z osobą;

2. Blondelowe rozróżnienia w rzeczy „wnętrza” i „zewnątrza” – na wszystkich szczeblach rzeczywistości (analogia do struktury osobowej: ciało – dusza);

3. Spencerowski ewolucjonizm, gdzie pożądane owoce rozwoju powstają poprzez kompleksyfikację, zwijanie się rzeczywistości, uwewnętrznianie

²³ Cz. S. Bartnik, *Personalizm*, dz. cyt.

²⁴ Por. S. Kowalczyk, *Demokracja personalistyczna w ujęciu J. Maritaina*, dz. cyt., s. 29-30.

i konwergencję do punktu absolutnie omegalnego, co w sumie oznacza unifikację twórczą²⁵.

Rozpatrując pojęcie „człowiek” Teilhard de Chardin wychodzi z założenia, że człowiek – osoba składa się z wnętrza i zewnątrz, czyli z duszy i ciała. Osoba to fundamentalne centrum świata i absolutna unifikacja, obdarzona refleksją i wolnością. Teilhard twierdzi również, że osoba to klucz poznania i zarazem jego poznanie, to cel i sens całej rzeczywistości.

Teilhard podjął temat: „wszechświat osobowy, inaczej „osobowość uniwersalna” czy też „osobowość wszechświatowa”. Twierdził, że osobą jest człowiek, Jezus Chrystus, społeczność ludzi, Wszechświat, a więc cała rzeczywistość.

Personalizm stworzony przez Teilharda de Chardin polega na przyjęciu zasad tworzenia absolutnych centrów refleksji (co stanowi główne tworzywo rzeczywistości) i „centrogenyzy” (nieustannego powstawania centrów izomorficznych) w ogóle na bazie unifikacji zbieżnej rezultatów ewolucji uniwersalnej dzięki Historycznej Osobie Chrystusa. Personalizm Teilharda nie jest uważany za system dostatecznie rozwinięty treściowo i materialnie²⁶.

3. Personalizm niemiecki

Wśród niemieckich myślicieli uprawiających personalizm wyróżnić należy takie osoby jak: Rudolph Hermann Lotze, William Stern, Max Scheler, Theodor Haecker, Romano Guardini, Wolfhart Pannenberg, Bernhard Häring²⁷.

3.1. Rudolph Hermann Lotze

Uznawany za wybitnego filozofa ducha i natury. W swych założeniach wychodzi z nauki o naturze, tym samym nawiązując do monadologii i wiedzy uniwersalnej Leibniza. Przyjął mechanizm procesu natury oraz przyczynowy sposób wyjaśniania naukowego. Jednak najwyższą przyczynę przyrody widział w Bogu, duchowym, immanentnym i osobowym. Twierdził, że Bóg stoi w centrum świata i On jeden może znać cel świata, by móc go realizować poprzez całą dynamikę, a w głównej mierze przez rozwój. Osobowość Boga i rozwój świata są ze sobą ściśle związane.

Lotze przyjmuje substancjalność duszy ludzkiej, która jest najdoskonalszą monadą stworzoną. Dusza utożsamia się z wiedzą duchową. Ta wiedza

²⁵ Por. W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, Poznań 1985, s. 67-78.

²⁶ Por. J. Galarowicz, *Człowiek jest osobą: podstawy antropologii filozoficznej*, Lublin 1998, s. 203-228

²⁷ Por. Cz. S. Bartnik, *Personalizm*, s. 175.

dysonuje pojęciami wyższego rzędu: równość, podobieństwo, różność, gradacja bytu²⁸.

Osoba została przez Lotze ściśle powiązana z wartościami, głównie z prawdą i sumieniem etycznym. Wartościom przypisał znaczenie obiektywne, niezależne od doświadczenia i wywodzące się z pierwotnych zasobów ducha. Wartości i treści umysłowe odróżniają osobę ludzką od zwierzęcia. Podkreślał, że najwyższym celem świata jest Piękno i Szczęście osób²⁹.

3.2. William Stern

William Stern uznawany jest za twórcę personalizmu psychologicznego. W poglądach swych oparł się na zasadzie: *unitas multiplex*, co oznacza jedność wieloraka, znajdująca się u podstaw ontologii, socjologii, psychologii.

Stern nawiązuje do neoplatonickiej koncepcji osoby jako bytu jednego i uniwersalnego. Osobą, według niego jest byt, który mimo wielu części składowych tworzy odrębną, rzeczywistą i szczególnej wartości jedność. Jedność ta realizuje się w czasie i przestrzeni.

Stern podkreślał, że osoba jest całością wewnętrzną, jakością, jest niepowtarzalna, jest działaniem. Rzecz zaś jest agregatem – luźnym zbiorem, jest powtarzalna, jest biernością, receptywnością. Osoba jest celem samym w sobie, rzecz ma cel poza sobą i służy ostatecznie osobie³⁰.

Człowiek jednak jest i osobą, i rzeczą w zależności od ujęcia. Podstawowymi cechami osoby są: jedność w mnogości, działanie celowe oraz odrębność. Zatem osoba to dwoistość ciała i duszy w jedności.

Przypatrując się stanowiskom niemieckich personalistów można powiedzieć, że jest to przykład monopersonalizmu. A więc założenia, że istnieje tylko „jedna osoba” stworzona.

4. Personalizm polski

Personalizm polski przenika całą mentalność polską we wszystkich dziedzinach życia i nauki. Kształtowany był przez takich myślicieli jak: Witeloni Trzciany, Wincenty Kadłubek, Piotr Wysz, Jan z Turowina, Adam Gosławski, Jan Kanty Podolecki, Karol Libelt, Cyprian Norwid, Stanisław Wyspiański, Wincenty Granat, Mieczysław Gogacz, Tadeusz Styczeń, Henryk Gulbinowicz³¹.

²⁸ Por. K. Trojan, Potrzeby psychiczne i wartości religijne w personalizmie dz. cyt., s. 87-93.

²⁹ Por. tamże, s. 117-122.

³⁰ Tamże, s. 126.

³¹ Por. J. Koral, Chrześcijańska wizja człowieka, Warszawa 2001.

Personalizm polski sięga do samej Ewangelii, następnie do augustynizmu, tomizmu i innych kierunków antropologii. Posiada on typowo polskie cechy takie jak: przekonanie o nieskończonej wartości człowieka, poczucie godności osoby, indywidualność osoby, emocje ludzkie, idea obywatelskiego współrządzenia Narodem i Państwem, uwydatnienie podmiotowości w religii i Kościele oraz ogromne wyczulenie na wolność osobistą i społeczną³².

Personalizm ten zanim stał się systemem myślenia, przypominał przestrzeganie praw osoby ludzkiej i wielkości osoby. Osoba stawała się perspektywą, z której patrzyło się na człowieka, na życie zbiorowe, na cały świat. Osoba uznawana była za najwyższą tajemnicę bytu, twierdzono, że jest kimś absolutnym. W efekcie myśl polska zajmuje się samym człowiekiem.

W obecnych czasach personalizm staje się kierunkiem myślenia ogółu Polaków bez względu na światopogląd. Jednak praktycznie personalizm polski niesie dużą dozę spontaniczności, humanizmu, wolności myśli, swobody wyrazu, elastyczności i plastyczności świadomości narodowej oraz pluralizmu we wszystkich znaczniejszych dziedzinach. Personalizmem inspirowana jest sama świadomość narodowa. Jest on jednocześnie łączony z socjalnością, myślą społeczną, postłaniczością, moralizmem, mistyką polską, prymatem wyższych wartości.

4.1. Antropologia personalistyczna

Wincenty Granat, Stefan Świeżawski, Mieczysław Krąpiec, Mieczysław Gogacz, Henryk Gulbinowicz, Józef Zyciński to przedstawiciele antropologii personalistycznej wyrosłej na gruncie augustynizmu i tomizmu³³.

Kluczowym i najbardziej zaangażowanym myślicielem okazał się Wincenty Granat. Dążył on do utworzenia ogólnie respektowanej i integralnej definicji osoby ludzkiej: „Integralna osoba ludzka jest to jednostkowy, substancjalny i całkowity podmiot cielesno – duchowy, zdolny działać w sposób rozumny, dobrowolny i społeczny w celu harmonijnego ubogacenia siebie i ludzkości w zakresie całego bytu”³⁴.

W. Granat odróżnia osobę i osobowość. Osoba to właściwy byt subsystryntny, a osobowość to rola, funkcja lub określony zbiór cech somatyczno – psychicznych.

Z osobowością zaś wiąże się temperament. Temperament jest to system cech reagowania przez człowieka na bodźce zewnętrzne oraz działania spontanicznego. Jest zbiorem postaw, możliwości i cech zachowań i działań somatyczno – psychicznych osoby.

³² Tamże.

³³ Tamże.

³⁴ Por. W. Granat, *Personalizm chrześcijański*, dz. cyt., s. 146.

Charakter jest to względnie stała struktura zachowań, postaw i wartości moralnych oraz duchowych, takich jak: dzielność, wytrwałość, moc ducha, otwartość, szczerłość, odpowiedzialność, dobroć, pracowitość, postawa wobec życia.

Osobowość psychiczna jest to zespół cech psychicznych człowieka.

Osobowość etyczna to zespół możliwości i cech etyczno – moralnych danej jednostki.

Osobowość społeczna to względnie stała modalność życia zbiorowego: poglądów, dążeń, działań, reakcji.

Osobowość religijna to sposób realizacji i wyrażania religii wedle własnego przekonania³⁵.

Osobowość jest sposobem wyrażania się, ucieleśniania i konkretyzowania niezgłębnionego misterium osoby. Tak, więc osoba ma zawsze wymiar misteryjny, niedosięgalny i transcendentalny.

4.2. Personalizm Karola Wojtyły

Karol Wojtyła dążył do odnalezienia personalizmu uniwersalistycznego, akcentując mistyczo – religijne ujęcie fenomenu osoby ludzkiej. Dostrzegając różnice między personalizmem tomistycznym, augustyńskim, a także między personalizmem polskim oraz fenomenologicznym a innymi systemami współczesnymi³⁶.

W koncepcji osoby podkreśla syntezę substycjalności i relacyjności. Stąd według Karola Wojtyły osoba jest substancją i zarazem relacją. Wskazuje także na absolutną tajemnicę istnienia, która stanowi element konstytutywny osoby.

Osoba z pełną bytowością i realnością jest centralnym punktem koncepcji K. Wojtyły. Osoba jest światem wewnętrznym o określony strukturach m.in.: bytowanie w sobie, świadomość i samoświadomość, doświadczenie ludzkie, autocełowość, autodeterminacja, samospełnienie, odniesienie do wspólnoty i autotranscendencja³⁷.

K. Wojtyła podkreśla, że osoba jest relacją do innych osób i do Boga. Na podstawie wolności i miłości rozwija się byt osoby, autocełowość i doskonałość moralna, co ostatecznie spotyka się z wymiarem religijnym. Osoba jest realnością w sobie samej, ale posiada istotne relacje względem drugiej osoby, przede wszystkim względem Osób Niestworzonych. Osoba jest obrazem Trójcy Świętej. Personalizm K. Wojtyły podkreśla znaczenie osoby indywidualnej³⁸.

³⁵ Tamże, s. 154-160.

³⁶ Por. J. Czajkowski, Człowiek w nauce Jana Pawła II, Rzym 1983.

³⁷ Tamże.

³⁸ J. Galarowicz, Człowiek jest osobą: podstawy antropologii filozoficznej, dz. cyt., s. 145-170.

4.3. Personalizm „krytyczny”

Tymon Terlecki jest polskim przedstawicielem personalizmu egzystencjonalnego i społecznego. W swej wizji nawiązuje do E. Mouniera.

Oparciem dla personalizmu krytycznego ma być znak twórczy, który stanowi znak i obraz osoby. Osoba jest więc jedyną rzeczywistością, którą człowiek zna bezpośrednio i którą jednocześnie od wewnątrz tworzy³⁹.

Głównym zadaniem krytyki personalistycznej jest nakreślenie linii podwójnej perspektywy. Krytyka ta dowodzi, co w twórcy i dziele jest odrębnego, niepowtarzalnego i jedyne. Jak to się ma do wspólnoty, ewentualnie co osoba wnosi w świat osób.

Krytyka personalistyczna unika dogmatyzmu, parcelacji i bezdziejowości. Personalizm to perspektywa, metoda, postawa, postulat, myślenie.

Historia myśli ludzkiej dojrzewa coraz bardziej aż do utworzenia personalizmu jako systemu.

Zakończenie

Reasumując należy podkreślić, iż personalizm jest nie tylko ruchem filozoficznym, ale radykalnym programem zmian i uściśleń w obrębie tradycyjnej antropologii. Personalizm postuluje taką hermeneutykę bytu ludzkiego, która by wiązała porządek aksjologiczny z metafizycznym, religijnym i teologicznym z filozofią osoby⁴⁰.

Magdalena Wysocka: Personalism

The study presents the standpoints of leading representatives of personalism. Personalism is shown not only as a philosophical movement but also as a radical programme of changes and more accurate definitions within traditional anthropology. Personalism provides for such hermeneutics of human being that combines the axiological order with the metaphysical order and the religious and theological order with the philosophy of person.

³⁹ Por. J. Koral, *Chrześcijańska wizja człowieka*, dz. cyt.

⁴⁰ *Słownik katolickiej nauki społecznej*, red. W. Piwowarski, Lublin 1973, s. 129.